

Wioleta Danilewicz*, Tomasz Sosnowski**

* Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-7049-4216

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2019.3.09>

** Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0003-4435-230X

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2019.3.09>

Problematyka pedagogiki społecznej na łamach „Studiów Pedagogicznych”*

Issues of social pedagogy in „Studia Pedagogiczne”

ABSTRACT: For almost seven decades „Studia Pedagogiczne” have accompanied the achievements of Polish pedagogues. It is a testimony to their interests, transformations, development; the changes undergone in many spheres by the entire environment. The aim of the text is to look at the issues taken up in the journal in the perspective of time; at the thematic areas taken up by the authors and the participation of social pedagogues in representing their research interests. It is impossible to cover the reflections resulting from several dozen issues on several pages of this text, therefore special attention has been focused on the last area, i.e. the area related to social pedagogues. They, especially the people gathered around the Department of Social Pedagogy of the University of Warsaw, created several independent volumes of the magazine, and Ryszard Wroczyński spent many years building the character of „Studia Pedagogiczne” as a member of the Editorial Team.

KEYWORDS: „Studia Pedagogiczne”, social pedagogy, social pedagogues.

STRESZCZENIE: „Studia Pedagogiczne” niemal przez siedem dekad towarzyszą dorobkowi polskich pedagogów. Są świadectwem ich zainteresowań, przemian, rozwoju; zmian, które całe środowisko przechodziło

* Wybrane fragmenty tekstu znajdują się w tekście W. Danilewicz: „Studia Pedagogiczne”: *its relationship to changing times*, „Polish Journal of Educational Studies”, 2018, Vol. I (71); <https://cotent.sciendo.com/view/journals/poljes/71/1/article-p1.xml>.

w wielu sferach. Tekst jest spojrzeniem na podejmowaną w piśmie problematykę w perspektywie czasu; na obszary tematyczne podejmowane przez autorów oraz udział pedagogów społecznych w reprezentowaniu ich zainteresowań badawczych. Refleksji wynikających z kart kilkudziesięciu numerów nie sposób ująć na kilku stronach, dlatego szczególna uwaga skupiona została na ostatnim obszarze – powiązany z pedagogami społecznymi. Tworzyli oni, zwłaszcza osoby skupione wokół Katedry Pedagogiki Społecznej UW, kilka samodzielnych woluminów pisma, a Ryszard Wroczyński przez wiele lat budował profil czasopisma jako członek Zespołu Redakcyjnego.

SŁOWA KLUCZOWE: „Studia Pedagogiczne”, pedagogika społeczna, pedagodzy społeczni.

Pierwszy numer „Studiów Pedagogicznych” ukazał się w 1954 roku. Sygnowany był przez Polską Akademię Nauk a realizowany przez Komitet Nauk Pedagogicznych. Wydanie to traktowane było jako sukces środowiska pedagogów, świadczący o ich znaczeniu naukowym.

Pierwsze trzy tomy stanowiły zbiór treści z różnych obszarów – głównie pedagogiki, psychologii, historii (zwłaszcza historii wychowania). W kolejnych woluminach podejmowano zagadnienia zawierające się w obszarze subdyscyplin pedagogicznych lub znaczących obszarów zainteresowań, takich jak: pedagogika społeczna, pedagogika specjalna, dydaktyka, historia wychowania, zagadnienia oświaty dorosłych, pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna, pedagogika opiekuńcza, pedagogika porównawcza, pedeutologia, zarządzanie oświatą, pedagogika pracy.

Tematy zmieniały się, ale też przeplatały i powtarzały. Nigdy jednak nie były takie same (ze względu na zmienność okresów politycznych i rozwój w różnych płaszczyznach życia). Dostrzegano i opisywano problematykę o szerokim znaczeniu, wielokrotnie poruszając zagadnienia dotyczące oświaty, np. w tomach: *Oświata i pedagogika w Polsce i w świecie. Rok 1969* (Suchodolski 1971, t. 22); *Współczesne innowacje w systemie oświaty i wychowania* (Miller 1976, t. 37); *Kierowanie oświatą i szkołą* (Podoski 1980, t. 42) i nowsze. Zagadnienia te uzupełniane były treściami dotyczącymi roli szkoły w kształtowaniu rzeczywistości (tej zastanej i tej, do której dążono), np. *Z zagadnień organizacji szkolnictwa w Polsce Ludowej* (Pęcherski 1975, t. 35) lub *Szkoła i perspektywy kultury* (Muszyński 1988, t. 52); *Edukacja szkolna w zmianach? Zmiany w edukacji szkolnej* (Dudzikowa, Jaskulska 2011, t. 64).

Wielokrotnie zwracano uwagę na nauczyciela, którego sylwetka, rozwój i zadania zmieniały się na przestrzeni lat. Problematykę tę poruszano m.in. w tomach: *Nauczyciel, tradycje, współczesność, przyszłość* (Wołoszyn 1978, t. 39); *Warunki pracy nauczycieli* (Wiloch 1989, t. 54); *Nauczyciel i problemy jego kształcenia w okresie zmiany społecznej 1991–1992* (Muszyński 1994, t. 60).

Powoli, lecz coraz wyraźniej, wprowadzano zagadnienia oparte na analizie porównawczej. Najpierw w obrębie państw bloku wschodniego, a po otwarciu granic – znacznie szerzej, np. w tomach: *Kwalifikacje i kształcenie kadr pedagogicznych w świecie współczesnym* (Wiloch 1991, t. 56).

Kolejny wyraźny obszar podejmowanych analiz ściśle powiązanych ze szkolnictwem i nauczycielem odnosił się do dydaktycznych aspektów pracy. I tak numer z 1973 roku poświęcony był nowym tendencjom w dydaktyce (1973, t. 25); inny, pod tytułem *Nowoczesny podręcznik. Problemy, propozycje, badania* (Kupisiewicz, Matulka 1976, t. 36) dotyczył bardziej szczegółowych zagadnień, zwłaszcza skupionych na literaturze dydaktycznej.

Oczywiście zwracano uwagę na samego ucznia i jego rozwój (np. tomach: *Rozwijanie aktywności uczniów* (Okoń 1964, t. 11); *Poziom umysłowy i zainteresowania młodzieży* (Suchodolski 1965, t. 13), *Rozwój i wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym* (Wilgocka-Okoń 1985, t. 48)). Jednak niemal do końca XX wieku pisano raczej o uczniu, fazach rozwoju, możliwościach wsparcia, a nie o dziecku, dzieciństwie (takie wątki zaczęły być analizowane w ostatnim dziesięcioleciu, np. w tomie 18, zatytułowanym *Dzieciństwo i wczesna edukacja. Kontrowersje, problemy, rozwiązania* – Klus-Stańska, Szyling 2015).

Wiele miejsca przeznaczano także na treści powiązane z osobami niepełnosprawnymi, choć podjęto je dopiero niemal po dwudziestu latach istnienia pisma, np.: *Współczesne teorie i tendencje wychowania i kształcenia specjalnego* (Hulek 1979, t. 40); *Funkcja pedagogiki specjalnej w systemie oświatowo-wychowawczym* (Hulek 1983, t. 45); *Kształcenie i wychowanie dzieci i młodzieży niepełnosprawnej a służby socjalne – zadania pedagoga* (Hulek 1992, t. 59).

Wartością pisma od początku jego istnienia było sięganie do prac związanych z psychologią, historią, filozofią, estetyką, kulturą. Włączanie tekstów reprezentantów tych dyscyplin oraz sięganie do ich dorobku przez wielu autorów świadczy o szerokim interpretowaniu zagadnień pedagogicznych. Teksty wybitnych przedstawicieli tych nauk ukazywały się w wielu tomach. Przykładem niech będzie znakomite wydanie publikacji *Problemy współczesnego człowieka w filozofii – wartość, wolność, odpowiedzialność* (Suchodolski 1971, t. 21). W niektórych voluminach podejmowano treści ściśle oddające charakter i obszar zainteresowań danej dyscypliny, w innych problemy miały charakter interdyscyplinarny.

„Studia Pedagogiczne” w perspektywie zmian

Nie trzeba wnikliwie studiować treści zawartych tekstów w poszczególnych tomach, aby dostrzec wyraźną ewolucję w kilku obszarach, m.in. po-

glądów politycznych, myśli naukowej, podstaw teoretycznych prowadzonych badań, obszarów zainteresowań, kierunków analiz. Przez pierwsze trzydzieści lat ukazywania się pisma (lata 50.–70.) polityczne uwikłania były wyraźne. W niektórych tomach w *Przedmowach* redaktorów oraz wybranych tekstach wybrzmiewały odniesienia do socjalistycznych powinności, wokół których budowano narracje. Według pierwszego redaktora pisma Bogdana Suchodolskiego intencją powstania „Studiów” było dążenie „do stworzenia marksistowskiej teorii pedagogicznej w Polsce” (Suchodolski 1954, s. 6). Pisano także, że „obalenie ustroju kapitalistycznego i budowa podstaw socjalizmu w naszym kraju stały się punktem wyjścia głębokiej rewolucji kulturalnej dokonywanej się w tych nowych warunkach na polu nauki, sztuki, oświaty i wychowania. Szczególnie doniosłe są przemiany i osiągnięcia Polski Ludowej w zakresie organizacji oświaty i wychowania” (Suchodolski 1954, s. 5). Są to słowa odzwierciedlające charakter ówczesnej, powojennej Polski. Czas, w którym przez niemal cztery dziesięciolecia „Studia” ukazywały się pod czujnym okiem cenzora. Cenzura jako część systemu społeczno-politycznego prezentowała jego aksjologię, wielokrotnie wymuszając aprobujące wyrażanie „obowiązującego stosunku wobec istniejącego porządku”. Autor *Wstępu* do pierwszego tomu bardzo wyraźnie wskazywał cele ówczesnej edukacji, tj. kształtowanie (przez edukację i wychowanie) socjalistycznego człowieka budującego socjalistyczne państwo. W trzystronicowej preambule B. Suchodolski napisał też: „ale nauka rozwijać się może tylko w atmosferze twórczych dyskusji, które rodzą się z pasji poznawczej, z chęci celowego kierowania procesami rzeczywistości” (Suchodolski 1954, s. 7). Analiza kart pisma zapisywanych przez kolejne dziesięciolecia wskazuje, że cytowana „atmosfera twórczej dyskusji” i „pasja poznawcza” towarzyszyła kolejnym redaktorom i autorom w zupełnie innym, tj. otwartym kierunku.

W latach 70. na łamach pisma zaczęła pojawiać się nowa narracja. Na przykład w tomie 21 – *Problemy współczesnego człowieka w filozofii – wartość, wolność, odpowiedzialność* (Suchodolski 1971) w *Przedmowie* Bogdana Suchodolskiego, wybrzmiewają już zupełnie inne wątki. Pojawiły się „problemy współczesnego człowieka” skonfrontowane z takimi wartościami jak wolność i odpowiedzialność. Twierdzono, że „refleksja filozoficzna nad światem i człowiekiem stanowi więc jeden z zasadniczych elementów pedagogiki i powinna być na terenie tej dyscypliny uprawiana na równi z innymi jej składnikami” (Suchodolski 1971).

W tomie 30 – *Osobowość w społeczeństwie i kulturze* – B. Suchodolski skonfrontował tradycyjną pedagogikę z nowymi wyzwaniem, z „nowym wymiarem wychowawczych procesów i wychowawczych potrzeb, jaki kształtu-

je się w dzisiejszych warunkach istnienia”. Po raz pierwszy pojawił się obszar, który Suchodolski określił jako „problem kształcenia dla istnienia” (Suchodolski 1974, s. 6). Po raz pierwszy wystąpił też wątek dążenia w działaniach wychowawczych do budowania refleksyjności, „kultury osobistej” oraz „kultury współżycia” w konfrontacji z postawami konsumpcyjnymi, które „odbierają życiu ludzkiemu wartość zawsze wówczas, gdy przekraczają granicę”. Suchodolski wyraził tezę, że nowoczesne wychowanie oprócz edukacji do pracy zawodowej i działalności społecznej musi dążyć właśnie do nauczenia „pełnego, szczęśliwego życia” (Suchodolski 1974, s. 6). Tytuł tego numeru oraz dobór tekstów wynikał m.in. z publikacji książki pod redakcją Edgarda Faure, *Learning to be. The world of education today and tomorrow* (Faure 1972). Powoli zaczynały napływać nowe idee i tendencje edukacyjne, tym bardziej że lata 70. i 80. to czas, w którym Polacy w ograniczonym stopniu, lecz częściej niż dotychczas, wyjeżdżali zagranicę. Kontakty te zaowocowały wspólnymi przedsięwzięciami naukowymi, np. w tomie 52 *Szkoła i perspektywy kultury* (Muszyński 1988), które były efektem polsko-niemieckiego seminarium. Takie odniesienia miały miejsce w kolejnych latach, dekadach. Stopniowo zaczęły się pojawiać teksty wynikające z międzynarodowych doświadczeń autorów. Oto w roku 1963, w tomie 10 pt. *Środowisko i wychowanie. Zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej* znajdują się pierwsze odwołania do literatury zachodniej będące pokłosiem udziału redaktora tomu – Ryszarda Wroczyńskiego – w Kongresie Pedagogicznym w Oslo w 1961 roku. W 1965 roku w tomie *Poziom umysłowy i zainteresowania młodzieży* (t. 13) uwagę zwraca tekst Jana Konopnickiego pod tytułem: *Międzynarodowe badania poziomu wiadomości dzieci trzynastoletnich (cel, organizacja i przeprowadzenie badań oraz ogólna analiza wyników)*, znajdują się liczne odwołania do badaczy oraz ich prac spoza granic demoludów (bo takie oczywiście były reprezentowane). Zmiana jednostronnej narracji wynikała z podejmowania przez polskich badaczy problematyki o szerokich, globalnych odniesieniach, zwłaszcza po akcesji Polski do Unii Europejskiej (Gajdzica 2017, t. 70).

Wróćmy do wcześniejszych dekad. Oto w latach 80. i 90. dostrzec można nowe zagadnienia omawiane przez autorów, np. w tomie *Rozwój i wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym* (1985, t. 48). Takiej problematyki dotychczas nie podejmowano. Na uwagę zasługuje tytuł tomu 41: *Kwalifikacje i kształcenie kadr pedagogicznych w świecie współczesnym* (1991, t. 41). Nie było wcześniej tak szeroko sformułowanego tematu odnoszącego się do zjawisk globalnych.

I wreszcie kolejna zmiana – ta najważniejsza, wynikająca ze zmiany ustroju i otwarcia granic Polski. W numerze 60 – *Nauczyciel i problemy jego kształcenia w okresie zmiany społecznej 1991–1992* (Muszyński 1994, t. 60) je-

go redaktor Heliodor Muszyński stwierdził, że zawarte teksty „obejmują [...] całą rozległą panoramę spraw skupionych wokół jednego z najbardziej węzłowych problemów, które stoją przed systemem oświatowym: problemu przygotowania kadry nauczycielskiej do pracy w nowej szkole, w nowych warunkach, na rzecz nowego, kształtującego się społeczeństwa” (Muszyński 1994, t. 60, s. 5).

Heliodor Muszyński wymienił za O. Anweiler'em (1991) „główne kierunki przemian, jakie muszą się dokonać w państwach realnego socjalizmu, jeśli chcą one zbudować społeczeństwo w pełni demokratyczne” (Muszyński 1994, t. 60, s. 7). Wśród nich znalazły się punkty: „od społeczeństwa kierowanego centralistycznie do społeczeństwa zdecentralizowanego; [...] od społeczeństwa opartego na centralizacji do społeczeństwa opartego na partycypacji” i inne, równie ważne (Anweiler 1991). Uznano, że takiego poziomu demokracji nie można osiągnąć „bez dobrej edukacji [...] i bez »nowego« nauczyciela” (Muszyński 1994, t. 60, s. 8).

O zmianach zachodzących w piśmnie świadczą też inne przykłady, niezwiązane już bezpośrednio z podejmowaną problematyką. Są to np. odwołania do literatury. W wielu tekstach z początkowego okresu ukazywania się pisma cytowano wyłącznie autorów z innych krajów socjalistycznych. Tutaj wyraźnie należy przypomnieć, że dostęp do tzw. literatury zachodniej był utrudniony, a powoływanie się na źródła nieakceptowane przez władze było niemożliwe. Jednak w wielu tekstach, nawet we wczesnym okresie (choć częścię w latach 70. i 80.) autorom udawało się uniknąć takiej narracji. Wielu z nich znakomicie sobie radziło, odwołując się np. do klasyków filozofii. Inni, z kolei, prezentowali wyniki badań własnych, analizując je na podstawie otrzymanych danych. Podejmowano też analizy oparte na faktach historycznych, korzystając z dostępnych źródeł.

Wymienione obszary zmian oczywiście mają charakter wybiórczy. Przez wszystkie lata ukazywania się wydawnictwo jest panoramą myśli, poglądów, ale przed wszystkim jest świadectwem rozwoju pedagogiki w Polsce. Minione lata to czas indywidualnych historii poszczególnych tomów i wspólnego – całościowego oblicza pisma. Przywołane obszary teorii i praktyki stanowią skromną ilustrację wielości podejmowanych zagadnień. Ich wartość i ranga pisma są niepodważalne. Tym bardziej, że autorami wielu publikacji byli wybitni przedstawiciele nauki, w tym: Władysław Tatarkiewicz, Tadeusz Kotarbiński, Stefan Szuman, Maria Grzegorzewska, Bogdan Nawroczyński, Maria Przetacznikowa, Wincenty Okoń, Jan Konopnicki, Czesław Kupisiewicz, Ignacy Szaniawski, Irena Wojnar, Aleksander Kamiński, Lucjan Turowski. To tutaj pojawiały się także pierwsze teksty znakomitych pedagogów społecznych, Tadeusza Pilcha,

Barbary Smolińskiej-Theiss, Wiesława Theissa, Ewy Marynowicz-Hetki, Miłkołaja Winiarskiego, Jerzego Nikitorowicza, Krystyny Marzec-Holki i innych

Pedagodzy społeczni na łamach „Studiów Pedagogicznych”

Pedagogika społeczna towarzyszy siedemdziesięcioletniej historii „Studiów Pedagogicznych” niemal od początku ich edycji. Przede wszystkim przez kilkanaście lat w skład Komitetu Redakcyjnego (lub Zespołu Redakcyjnego – nazwa była zmieniana) wchodził Ryszard Wroczyński jako redaktor naczelny lub jako członek tego gremium. Był on też autorem wielu tekstów oraz redaktorem naukowym poszczególnych tomów, zwłaszcza tych z cyklu *Rozprawy z pedagogiki społecznej*. Reprezentowane w nich było przede wszystkim środowisko warszawskich pedagogów społecznych, ale też wielu badaczy z innych ośrodków.

Tom dziesiąty (1963) rozpoczyna cykl tematyczny poświęcony wspomnianym rozprawom z pedagogiki społecznej. Redaktorem naukowym wolumenu pt. *Środowisko i wychowanie. Zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej* był Ryszard Wroczyński, który zgromadził artykuły dotyczące tytułowej „problematyki środowiskowych uwarunkowań procesów wychowawczych” (Wroczyński 1963, t. 10, s. 5). Praca składa się z tekstu wprowadzającego autorstwa Ryszarda Wroczyńskiego oraz z dziewięciu rozpraw opartych na przeprowadzonych badaniach terenowych w latach 1957–1961. Dotyczą one: wpływu alkoholizmu rodziców na losy szkolne dzieci i młodzieży (Majewska), wpływu niepowodzeń szkolnych na losy młodzieży (Izdebska), środowiskowych uwarunkowań niepowodzeń szkolnych (Sobkowicz), funkcji społecznych szkoły w nowym miejscu zamieszkania, tj. w nowym osiedlu mieszkaniowym (Kukołowiczowa, zapis oryg. WD; TS), losów zawodowych młodych robotników (Mazurkiewicz), losów życiowych absolwentów kursów przygotowawczych do studiów na wyższych uczelniach i ich uwarunkowań (Frelik) oraz problematyki czasu wolnego zaprezentowanej w tekstach trzech autorów (Wujek, Chudzińska, Giereluk). Teksty mają charakter badawczy, analityczny, są odzwierciedleniem ówczesnych realiów różnych obszarów życia i grup wiekowych.

Kolejne wydanie czasopisma w 1964 także dotyczyło pedagogiki społecznej. Oto w tomie 12 pt.: *Problemy opiekuńcze. Zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej*, jego naukowy redaktor – Ryszard Wroczyński skupił uwagę na pedagogice opiekuńczej. W tekście rozpoczynającym prezentuje ją jako „młodą odnogę nauk pedagogicznych” (Wroczyński 1964, t. 12, s. 8), omawia drogę rozwoju tej gałęzi pedagogiki społecznej, jej założenia oraz obszary zainteresowań.

W całym tomie, z kolei, dokonano przeglądu wybranych zagadnień dotyczących instytucji i form działalności opiekuńczo-wychowawczej (Izdebska), rozwoju idei towarzystw przyjaciół dzieci (Kuzańska), rozwoju opieki nad dzieckiem w Związku Radzieckim (Kelm), potrzeby rozwoju poradni społeczno-wychowawczych (Papuziński), opiekuńczej roli szkoły w środowisku wiejskim (Wyrobkowa-Pawłowska).

W 1967 roku ukazał się kolejny zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej, tom 15, pt.: *Organizowanie środowiska wychowawczego*, pod naukową redakcją Ryszarda Wroczyńskiego i Tadeusza Wujka. Tym razem obszarem zainteresowań stało się wychowanie w środowisku, a „w szczególności zaś celowego działania wychowawczego w środowisku” (Wroczyński 1967, t. 15, s. 6). Uzasadniając wybór problematyki Redaktor tomu podkreślił, że „w Katedrze Pedagogiki Społecznej UW od szeregu lat prowadzone są badania szczegółowe nad problematyką wychowania w środowisku i programowania środowiska wychowawczego. Częściowe wyniki tych prac przedstawiamy w niniejszym tomie, który stanowi rezultat zbiorowego wysiłku zespołu skupionego wokół Katedry w współpracy stałej lub dorywczo. Większość rozpraw oparta jest na badaniach empirycznych, jakkolwiek niektóre, uwzględniając szerszą podstawę źródłową, analizują dane zagadnienia teoretycznie, bądź też stanowią rezultat studiów za granicą” (Wroczyński 1967, t. 15, s. 10).

Teksty podzielono na dwie części – pierwszą odnoszącą się do polskiej rzeczywistości, drugą – „w wybranych państwach zarówno naszego obozu, jak i krajów kapitalistycznych” (Wroczyński 1967, t. 15, s. 10). W pierwszej części autorami tekstów byli: Ryszard Wroczyński, Jerzy Wołczyk, Albin Kelm, Helena Izdebska, Józef Marczak, Wojciech Marczyk, ponownie Ryszard Wroczyński wraz z Kajetanem Hądzelkiem i Tadeuszem Pilchem, Maria Kuzańska, Mikołaj Winiarski, Elżbieta Breitkopf. W drugiej: Albin Kelm, Bohdan Tracewski i Bronisław Rybałko, Krzysztof Przeclawski, Tadeusz Wujek.

Kolejnym ważnym tomem zbudowanym przez zespół pedagogów społecznych był tom 19 z 1970 roku, przygotowany pod redakcją Ryszarda Wroczyńskiego i Tadeusza Pilcha: *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych. Rozprawy z pedagogiki społecznej*. W przedmowie Ryszard Wroczyński zaakcentował potrzebę studiów metodologicznych w związku z „dążeniem do wzmożenia badań empirycznych w pedagogice” (Wroczyński, Pilch 1970, t. 19, s. 5). Wroczyński zauważa też, że „Dość silnie jednak odczuwana potrzeba badań pedagogicznych nie znajduje obecnie dostatecznego wsparcia w studiach metodologicznych, które by ułatwiały racjonalną procedurę przy podejmowaniu i realizacji badań” (Wroczyński, Pilch 1970, t. 19, s. 7). Odwołując się do dorobku innych dyscyplin naukowych zauważa, że wprawdzie „w ostat-

nich latach w polskiej literaturze pedagogicznej można odnotować szereg pozycji metodologicznych” (Wroczyński, Pilch 1970, t. 19, s. 7), to jednak koncentrują się one na konkretnych obszarach. Ryszard Wroczyński twierdzi, że metodologiczny dorobek z zakresu badań procesów wychowawczych jest jeszcze dość skromny, pomimo wyraźnego zainteresowania środowiska, w związku z czym „pozostaje jednak ciągle otwartą sprawą systematyczny zarys metodologii środowiskowych badań pedagogicznych, który by bardziej wszechstronnie i wyczerpująco prezentował, zwłaszcza młodym badaczom oraz szerokim rzeszom pedagogów-praktyków, współczesne metody i techniki środowiskowych badań pedagogicznych oraz pomiaru środowiska wychowawczego. Studium takie wzmogłoby niewątpliwie tok badań empirycznych, przyczyniłoby się do ich usprawnienia i służyłoby bezpośrednio postępowi praktyki wychowawczej” (Wroczyński, Pilch 1970, t. 19, s. 8).

Redaktorzy tomu podkreślali rolę pedagogiki społecznej w budowaniu i doskonaleniu warsztatu badawczego pedagogów pisząc „Prace wykonane zostały w Katedrze Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Katedrze Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego. Nie jest rzeczą przypadku, iż inicjatywa zbioru rozpraw metodologicznych wyszła z katedr pedagogiki społecznej. Reprezentują one bowiem gałąź pedagogiki, której uogólnienia wyrastały z doświadczeń praktyki wychowawczej i o której dalszym postępie decydować będzie doskonalenie warsztatu badawczego” (Wroczyński, Pilch 1970, t. 19, s. 8).

Tom składa się z dwóch części. Pierwsza skupiona jest wokół treści dotyczących „sposobów postępowania badawczego przy analizie środowiska wychowawczego oraz podstawowych technik badawczych” (Wroczyński, Pilch 1970, s. 8). Autorami są: Ryszard Wroczyński, Aleksander Kamiński, Tadeusz Pilch, Józef Wojtyniak, Tadeusz Wujek, Iza Muchnicka, Roman Janeczko, Władysław Zaczyński, Władysław Sawicki, Mikołaj Winiarski, Jerzy Wołczyk, Albin Kelm, Edward Mazurkiewicz, Wojciech Marczyk, Zbigniew Kwieciński.

Druga część zawiera relacje z badań autorstwa: Brygidy Butrymowicz, Ireny Lepalczyk i Izy Muchnickiej, Józefa Marczaka, Mirosława Nowickiego, Edmunda Trempały, Wandy Wyrobkowej Pawłowskiej, Elżbiety Breitkopf.

Przedmowę do kolejnych rozpraw z pedagogiki społecznej pt. *Różnorodność sytuacji wychowawczych* także napisał Ryszard Wroczyński, który wraz z Elżbietą Breitkoff był reaktorem naukowym tomu 33 (1975) zatytułowanego: *Potrzeby wychowawcze – ich zaspokajanie. Rozprawy z pedagogiki społecznej* (Wroczyński, Breitkoff 1975, t. 33). W tekstach budujących tom autorzy rzeczywiście odnieśli się do różnorodnych, ówczesnych sytuacji wychowawczych, które zawarto w siedmiu obszarach: *Rodzina i wychowanie* – Zofia Lu-

bowicz, Bożenna Kamińska, Aleksandra Majewska; *Funkcjonowanie placówek wspomagających rozwój dzieci i młodzieży* – Jadwiga Walczyna, Barbara Pardini, Henryk Gąsior; *Środowisko a aspiracje życiowe młodzieży wiejskiej* – Zofia Kosel, Genowefa Pańtak, Wiesław Theiss; *Problemy opiekuńcze w zakładach opieki całkowitej* – Albin Kelm, Stanisława Nowaczyk, Maria Kuzańska, Teresa Piotrowska-Opolska; *Szkoła i wychowanie* – Edmund Trempała, Elżbieta Breilkopf, Barbara Smolińska i Bożena Furmaniak, Krystyna Kowalik; *Wychowawcza rola zakładu pracy* – Stanisław Czajka.

Po dość długiej przerwie w 1984 ukazał się tom 46, pt.: *Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia* (Pilch, Smolińska-Theiss 1984, t. 46), którego redaktorami byli Tadeusz Pilch i Barbara Smolińska-Theiss. W *Słowie Wstępnym* Redaktorzy odnieśli się do zadań pedagogii społecznej, twierdząc: „bardziej dojmujące potrzeby stawia przed naszą dyscypliną świat ludzkich stosunków i świat warunków życia. Wydaje się, że patologia stosunków międzyludzkich staje się obecnie tak wyrazistym rysem naszych czasów, że szukanie środków do jej przewyciężenia staje się gwałtowną potrzebą. Warunki życia powodują, że coraz bogatszym strumieniem płyną przez ludzką codzienność zagrożenie, bezradność i osamotnienie – główne źródła dezorganizacji społecznej” (Pilch, Smolińska-Theiss, 1984, t. 46, s. 5).

Tom rozpoczyna Ryszard Wroczyński tekstem *Nurt pedagogiki społecznej w polskich koncepcjach wychowawczych*, powołując się Helenę Radlińską, która „Postulowała nową polską teorię pedagogiczną – szerokiego widzenia zadań wychowania, którą określiła mianem pedagogiki społecznej” (Wroczyński 1984, s. 8). Dalsze treści odnoszą się do „najbardziej trafnych i kontrowersyjnych problemów naszej dyscypliny. Zawiera zwłaszcza w warstwie teoretycznej wiele refleksji, które dobrze powinny przysłużyć się rozstrzygnięciom i ustaleniom metodologicznym. Spotkamy tu również rozprawy będące nową próbą diagnozy wybranych zjawisk i placówek, szczególnie aktualnych w naszej trudnej rzeczywistości. Nie unikaliśmy stanowisk kontrowersyjnych. Jeśli kontrowersje przyczynią się do postępu w rozstrzygnięciach pojęciowych i metodologicznych, jeśli wpłyną na sprawność warsztatu i trafność diagnozy – rolę publikacji uznamy za spełnioną” piszą redaktorzy tomu (t. 46, s. 6).

Te „dalsze treści” zawarte zostały w czterech częściach, skrupulatnie tematycznie powiązanych. W pierwszej, pt. *Z refleksji teoretycznej*, wątek podstaw teoretycznych i metodologicznych pedagogiki społecznej oraz jej zaplecza kontynuują: Adam O. Uziembło, Stanisław Kawula, Anna Przeclawska, Tadeusz Pilch, Ewa Marynowicz-Hetka, Barbara Smolińska-Theiss, Elżbieta Breilkoff, Wiesław Theiss.

Diagnoza środowiska wychowawczego to tytuł drugiej części, w której podejmowane wątki świadczą o dostrzeganiu nowych obszarów życia społecznego i o nowych kierunkach ich interpretacji. Głos zabrali: Andrzej Olubiński, Zdzisław Błazejewski, Jan Badura, Henryk Gąsior, Jadwiga Izdebska, Jerzy Nikitorowicz, Waltraut Kerber-Ganse i Wolfgang Ronge.

Część trzecia dotyczy środowiska wychowawczego i jego organizowania (i tak jest zatytułowana). Zawiera treści dotyczące instytucji wychowawczych podejmowane przez: Edmunda Trempałę, Irenę Jundziłł, Alicję Wrzezińską, Krystynę Marzec-Holkę, Marię Kuchcińską, Mariana Kalinowskiego, Brygidę Butrymowicz, Lesława Pytkę.

I część ostatnia, pt.: *Kształcenie wychowawców – pedagogów społecznych*, przybliżająca czytelnikowi kolejne obszary zainteresowań ówczesnej pedagogiki społecznej, zawierająca teksty Albina Kelma, Róży Pawłowskiej, Mieczysława Gałasia.

Tom 46 to przekrój problematyki podejmowanej przez pedagogów społecznych reprezentujących wiele ośrodków naukowych.

W 1992 roku po raz drugi została podjęta problematyka pedagogiki opiekuńczej. Redaktorem tomu (58) pt.: *Pedagogika opiekuńcza – podstawy metodologiczne i wybrane kierunki opieki nad dzieckiem* był Edmund Trempała. Dostrzegano w tej publikacji problemy dzieci wychowywanych w rodzinach dysfunkcyjnych, przebywających w instytucjach opiekuńczych.

Pedagodzy społeczni publikowali wyniki swoich analiz w kolejnych rocznikach „Studiów Pedagogicznych”, choć już w tematycznie bardziej zróżnicowanych tomach. Dopiero w 2016 roku w tomie 69, pt.: *Miasto pedagogiczne* Maria Mendel zaprezentowała problematykę pedagogiki miejsca wynikającą z koncepcji edukacji środowiskowej Wiesława Theissa (2001). Zawarte teksty napisane przez autorów reprezentujących różne dyscypliny, odnosiły się do teoretycznej refleksji i badań dotyczących praktyki edukacyjnej, którą określono pedagogiką miasta. Jest to przykład rozwoju obszarów zainteresowań pedagogów społecznych i ich niezmiennych powiązań z edukacją społeczną.

Powiązania te są stałym elementem naukowej twórczości Tadeusza Pilcha. Publikował wraz z Ryszardem Wroczyńskim i Kajetanem Hądzelkiem w 1967 roku jako asystent w Katedrze Pedagogiki Społecznej UW. Redagował tom rozpraw z pedagogiki społecznej wraz z Ryszardem Wroczyńskim w 1970 i z Barbarą Smolińską-Theiss w 1984 roku. O jego pracy wypowiadają się osoby towarzyszące mu w kolejnych etapach: „osoba i działalność naukowo-społeczna Tadeusza Pilcha jest niejako naturalnym łącznikiem pomiędzy »starymi mistrzami« pedagogiki społecznej a »nową« pedagogiką społeczną rozwijającą się w ostatnim ćwierćwieczu w naszym kraju. Wychowanek Ryszarda Wro-

czyńskiego, jednego z naszych pedagogicznych klasyków, był świadkiem ideologicznych ataków kierowanych wobec »burżuazyjnej« pedagogiki społecznej przez partyjnych pretorian czasów PRL. Wolność osobista, odwaga i służba prawdzie, rzetelność naukowa i kreatywność – to wartości, które dały odpór przeciwnikom i złożyły się na silny fundament Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego. To trwały kapitał ludzki oraz kapitał społeczny, dzięki któremu pedagogika społeczna, w pełni świadoma swojej tożsamości, nie musiała po 1980 r. pośpiesznie szukać dla siebie nowych treści i kształtów” (Konopczyński, Theiss, Winiarski 2010, s. 8).

Profesor (bo tak o nim mówimy w białostockim środowisku) kontynuuje wymienione wartości, przekazując je w kolejnych wnikliwych artykułach, apelach. Swoim zaangażowaniem mobilizuje środowisko pedagogów do nieustannego reagowania na potrzeby drugiego człowieka.

Literatura

- Anweiler O., 1991, *Polityczny przełom a pedagogika w Europie Wschodniej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 3, s. 9–11.
- Dudzikowa M., Jaskólska S. (red.), 2011, „Studia Pedagogiczne”, t. 64: *Edukacja szkolna w zmianach? Zmiany w edukacji szkolnej*.
- Faure E., 1972, *Learning to be. The world of education today and tomorrow*, UNESCO.
- Hulek A. (red.), 1979, „Studia Pedagogiczne”, t. 40: *Współczesne teorie i tendencje wychowania i kształcenia specjalnego*.
- Hulek A. (red.), 1983, „Studia Pedagogiczne”, t. 45: *Funkcja pedagogiki specjalnej w systemie oświatowo-wychowawczym*.
- Hulek A. (red.), 1992, „Studia Pedagogiczne”, t. 59: *Kształcenie i wychowanie dzieci i młodzieży niepełnosprawnej a służby socjalne – zadania pedagoga*.
- Klus-Stańska D., Szyling G. (red.), 2015, „Studia Pedagogiczne”, t. 68: *Dzieciństwo i wczesna edukacja. Kontrowersje, problemy, rozwiązania*.
- Konopczyński M., Theiss W., Winiarski M., 2010, *Pedagogika społeczna. Przestrzenie życia i edukacji*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa.
- Konopnicki J., 1965, *Międzynarodowe badania poziomu wiadomości dzieci trzynastoletnich (cel, organizacja i przeprowadzenie badań oraz ogólna analiza wyników)*, „Studia Pedagogiczne”, t. 13.
- Kupisiewicz C., Matulka Z. (red.), 1976, „Studia Pedagogiczne”, t. 36: *Nowoczesny podręcznik. Problemy, propozycje, badania*.
- Mendel M., (red.), 2016, „Studia Pedagogiczne”, t. 69: *Miasto pedagogiczne*.
- Miller R. (red.), (1976), „Studia Pedagogiczne”, t. 37: *Współczesne innowacje w systemie oświaty i wychowania*.
- Muszyński H. (red.), 1988, „Studia Pedagogiczne”, t. 52: *Szkoła i perspektywy kultury*.
- Muszyński H. (red.), 1994, „Studia Pedagogiczne”, t. 60: *Nauczyciel i problemy jego kształcenia w okresie zmiany społecznej 1991–1992*.
- Okoń W. (red.), 1964, „Studia Pedagogiczne”, t. 11: *Rozwijanie aktywności uczniów*.

- Okoń W. (red.), 1973, „Studia Pedagogiczne”, t. 25: *Nowe tendencje w dydaktyce*.
- Pęcherski M. (red.), 1975, „Studia Pedagogiczne”, t. 35: *Z zagadnień organizacji szkolnictwa w Polsce Ludowej*.
- Pilch T., Smolińska-Theiss B. (red.), 1984, „Studia Pedagogiczne”, t. 46: *Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia*.
- Podoski K. (red.), 1980, „Studia Pedagogiczne”, t. 52: *Kierowanie oświatą i szkołą*.
- Suchodolski B., 1954, *Wstęp*, „Studia Pedagogiczne”, t. 1.
- Suchodolski B. (red.), 1965, „Studia Pedagogiczne”, t. 13: *Poziom umysłowy i zainteresowania młodzieży*.
- Suchodolski B. (red.), 1971, „Studia Pedagogiczne”, t. 21: *Problemy współczesnego człowieka w filozofii – wartość, wolność, odpowiedzialność*.
- Suchodolski B. (red.), 1971, „Studia Pedagogiczne”, t. 22: *Oświata i pedagogika w Polsce i w świecie. Rok 1969*.
- Suchodolski B. (red.), 1974, „Studia Pedagogiczne”, t. 30: *Osobowość w społeczeństwie i kulturze*.
- Theiss W., 2001, *Mała ojczyzna*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Trempała E. (red.), 1992, „Studia Pedagogiczne”, t. 58: *Pedagogika opiekuńcza – podstawy metodologiczne i wybrane kierunki opieki nad dzieckiem*.
- Wilgocka-Okoń B. (red.), 1985, „Studia Pedagogiczne”, t. 48: *Rozwój i wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*.
- Wiloch T. (red.), 1989, „Studia Pedagogiczne”, t. 54: *Warunki pracy nauczycieli*.
- Wiloch T. (red.), 1991, „Studia Pedagogiczne”, t. 56: *Kwalifikacje i kształcenie kadr pedagogicznych w świecie współczesnym*.
- Wołoszyn S. (red.), 1978, „Studia Pedagogiczne”, t. 39: *Nauczyciel, tradycje, współczesność, przyszłość*.
- Wroczyński R. (red.), 1963, „Studia Pedagogiczne”, t. 10: *Środowisko i wychowanie. Zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej*.
- Wroczyński R. (red.), 1964, „Studia Pedagogiczne”, t. 12: *Problemy opiekuńcze. Zbiór rozpraw z pedagogiki społecznej*.
- Wroczyński R., 1984, *Nurt pedagogiki społecznej w polskich koncepcjach wychowawczych*, „Studia Pedagogiczne”, t. 46: *Pedagogika społeczna w polskich koncepcjach wychowawczych*.
- Wroczyński R., Breitkoff E. (red.), 1975, „Studia Pedagogiczne”, t. 33: *Potrzeby wychowawcze – ich zaspokajanie. Rozprawy z pedagogiki społecznej*.
- Wroczyński R., Pilch T. (red.), 1970, „Studia Pedagogiczne”, t. 19: *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych. Rozprawy z pedagogiki społecznej*.
- Wroczyński R., Wujek, T. (red.), 1967, „Studia Pedagogiczne”, t. 15: *Organizowanie środowiska wychowawczego*.